

GRÁFIK IMRE

FUTBALLUTÁNZÓ JÁTÉK: A GOMBFOCI

„Félek a játszani nem tudó emberektől.”
József Attila

„Nem azért felejtünk el játszani, mert megöregszünk,
hanem attól öregszünk meg, hogy elfelejtünk játszani.”
George Bernard Shaw

Kivonat

Amióta labdarúgás létezik, a játékos kedvű szurkolók mindig megpróbálták modellezni a sportág lényegét valamilyen asztali ügyességi-taktikai játék formájában. A XX. század elején a gombfoci nevet viselő, hungarikumnak számító népi játék egyértelműen ilyen. A jelen tanulmány feltárja a játék művelődéstörténetét, dokumentálja nevének alakulását: gombozás, gombfutball, gombfoci, asztali-labdarúgás, asztalifoci;¹ valamint meghatározza más, hasonló játékokhoz (pl. szektorlabda) való viszonyát.

Kulcsszavak: futballutánczás, gombfutball, gombfoci, asztali-labdarúgás, szektorlabda, a gomb mint szimbólum

Van egy olyan – magyar leleményű, gyermekek és felnőttek által egyaránt ismert – játék, amelynek a neve már szinte csak az idősebb generáció emlékezetében és nyelvében él.² Áruklódó neve van, azaz a játék elnevezése az úgynevezett beszélő nevek körébe sorolható. A nyelvészeti szakirodalomban Kálmán Béla szerint: „Az irodalmi névadás legegyszerűbb módja az, mikor az író a névvel kiemeli alakjának egyik jellemző tulajdonságát. Ez az ún. beszélő név” (Kálmán 1988: 119). A „beszélő név” kifejezéssel először Tolnai Vilmos utalt azokra a tulajdonnevekre, amelyek: „már pusztán köznévi jelentésüknél fogva is testileg, lelkileg vagy más módon jellemzik viselőjüket, mintegy magukért beszélve bemutatják tulajdonosukat” (Tolnai 1931: 176). Lássuk tehát a címben hivatkozott játék nevét, pontosabban írásképét: **GOMBFOCI**. Kifejezőbb azonban egy olyan látványfelirat-változat, mely élve a latin

¹ A cikkben az asztali-labdarúgás, asztalifoci szavakat az asztalitenisz mintájára egybeírjuk, kivéve azokat a címeket és egyéb tulajdonneveket, amelyekben eredetileg a különírt forma szerepel.

² Ezzel a tanulmánnyal is emlékezik a Magyar Nyelvőr a két éve elhunyt munkatársára, Kemény Gáborra, aki a gombfocinak nagy barátja volt. (A szerk.)

betűs alfabetikus írás által fölkinált lehetőséggel, vizuális többlettel (konkrét képi utalással) jeleníti meg a játék nevét. A *gombfoci* szó írásképet – mint azt az 1. kép mutatja – elsőként e sorok írója alkalmazta oly módon, hogy a szóban előforduló első o betűt csontgomb, második o betűjét pedig futballlabda képével jelenítette meg.

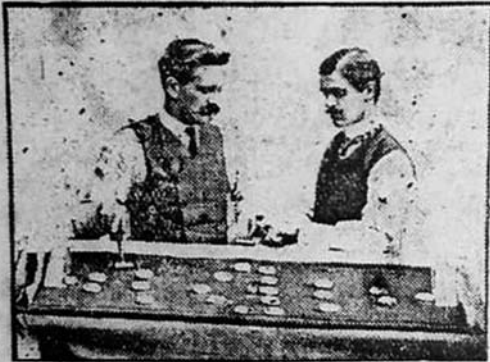
1. kép. A hagyományos *gombfoci* játék védjegye (Tervezte e tanulmány írója, a hagyományos *gombfoci* játék értékőreként, a Balatonalmádi Város Értéktár Bizottság elnöke, a Balatonalmádi Hungarikum Klub ügyvezető alelnöke)

A jelen közleményünkben eltekintünk a játék kialakulásának részletes kifejtésétől, megtettük azt több tanulmányban és előadásban (lásd Gráfik 2016, Gráfik 2021, URL1).

A játék kialakulásának előzményei között meghatározó a *futball*, magyar kifejezéssel élve a *labdarúgás* magyarországi megjelenése és elterjedése. Közszempontú tény, hogy az európai futball őshazája Anglia. A kezdetek a tizenkilencedik század közepének elit angol kollégiumaiba vezetnek. A futball – angol edzők közvetítésével – egyre népszerűbb sporttá vált a kontinensen, így Magyarországon is. Természetesen nálunk is meghatározó volt a játék ismertetésében az angol edzők jelenléte. Ez utóbbi pedig a gombfoci alakulástörténetében is közrejátszott, közrejátszhatott, ugyanis a labdarúgásban fontos volt az edzők szerepe. Az erőnlét és a készség fejlesztésén túl az ő feladatuk volt a taktika kidolgozása. E célból már a korai években a megbeszéléseken föltehetően/igazolhatóan használhattak egy kisebb, hordozható futballpályát idéző táblácskát, táblát, amelyen valamiféle korongok mozgatásával vázolhatták föl a csapat szerkezetét, és modellezték a taktikai elképzeléseket. Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy az első kísérletek egy futballutánzó játék létrehozására ugyancsak Angliában történtek. Valószínűsíthető, hogy már a XIX. század végén, a XX. század elején, mint azt egy korabeli angol hirdetés mutatja (2. kép) megkísérelték a sport, azaz a futball táblán, asztalon való, játékszerű (Table Football Game / magyar tükörfordításban: *asztali-labdarúgás/labdarúgó/futball-/focijáték*, de semmiképpen sem a *csocsó*) elterjesztését. A kutatás jelenlegi állapotában nem tudjuk pontosan a vállalkozást évhez kötni, de az tény, hogy a reklámban szereplő Alexander (Sandy) Gilchrist Tait (1873–1949) skót származású védő (beck) játékos, akinek legsikeresebb évei a századfordulóra estek, 1901-ben a Tottenham Hotspur játékosaként FA Cup győztes volt.

LEADER
Table Football Game.

An Exciting Home Table Game.

Mr. H. C. Kingaby and Mr. Alexander (Sandy) Tait
 tossing for choice of end and men.

Complete, in Box, 2/6; post free, 2/9.

**GAMES DEPARTMENT,
 30, St. Bride Street, London, E.C.**

2. kép. Reklámposzter: Table Football Game
 (URL2. – Miloš Miša Krstić hívta föl rá a figyelmem)

Az üzleti cél föltehetően nem valósult meg, és a játék Angliában feledésbe merült. Sajnos a történetet nem ismerjük pontosan, s a játék eredetére, meghonosodására vonatkozóan többféle eltérő vélemény van azokban az országokban, ahol egyáltalán ismerik. Az azonban bizonyosnak vehető, hogy az angol edzők nemcsak a játékot honosították meg a kontinensen, hanem az edzői táblácskát is. Ezeken a kis méretű táblákon Magyarországon a játékosokat föltehetően, illetve ismereteink szerint már korán csontgombokkal jelenítették meg.

S innen, illetve ebből eredhet az ötlet: a futballnak egy táblán gombokkal való játzsása. A valódi csontgombokkal játszott játék széles körben elterjedt magyar neve (gombfoci) egyértelműen erre utal. Ezt a jelenséget, tényt tekinthetjük eredendő magyar leleménynek, s ez adja a (népi) játék „hungarikum” jellegét.

A futballutánzó játék magyar eredetét illetően kizárólagos, illetve megcáfolhatatlan bizonyítékokkal nem rendelkezünk. Tény, hogy Közép-Európában (voltaképp a Monarchia főleg magyarok lakta területein) volt a legelterjedtebb már a XX. század elejétől napjainkig. Az is tény, hogy szerte a világban magyar származású játékosok éltették/éltetik legeredményesebben a játékot, erősítve azt a több mint valószínűsíthető állítást, miszerint magyar kivándorlók révén jutott el a gombfoci a földrész legkülönbözőbb tájaira. Az egyik leghitelesebb forrásunk az 1900-as évek elejére utal:

„A gyermeki világ tevékenységei közt a gombozás szinte hagyományos jellegű. Körülbelül harminc év óta játszanak a pesti gyerekek *gombokkal*, egy a footballra emlékeztető, szabályaiban rendkívül bonyolult játékot. [...] A gombozás megőrizte hagyományos és szabad jellegét. Bár a játékkereskedők legalább másfél évtizede próbálkoznak gyárilag készített és nyomtatott szabálykönyvvel ellátott gombjátékok forgalomba hozatalával, minden ilyen irányú kísérlet eredménytelen maradt és az egymást követő gyermeknemzedékek hajthatatlanul kitartanak a kabátokról levágott, konyhák kőpadlóján reszelt, szurokkal ragasztott és drótozott gombok mellett. [...] *A gombozás olyan vívmánya a gyermektársadalomnak, amit természetes állapotban fenntart és megvéd a felnőttek minden üldözésével szemben.* [...] S ebben az egész tevékenységben több van, mint egy játékhagyomány kialakulása, több mint *passe-temps*, a fejlődésnek egy nagy és jelentős lépése húzódik meg mögötte. [...] Ugyanekkor a gombozás jelenti a legfőbb társadalmi kapcsolatot is. Feltétlen jogforrás és az erkölcsök próbaköve. Csaló az, aki arrébb tolja a gombot lökés előtt, becsületes az, aki tiltakozás nélkül vallja be, hogy szabadrugást vétett” (Merei 1937: 3–4; a szerző kiemelésével).

Merei Ferenc gombozásnak nevezi a futballra emlékeztető játékot, és a nyugtalan, ma hiperaktívnek nevezett gyermekek nevelésében több szempontból is hatékony lehetőségként ajánlja a szülőknek.

Közvetetten ugyan, de hitelesnek tekintjük azt a visszaemlékezést is, mely az 1910-es évekre vetítve idézi föl a játékot.

„Közeledett a tél [...]. Jég még nem volt, mozogni csak kellene. Oszi volt a megmentőnk. Valahol látta és azonnal beindította a *gombfocit*. [...] A *gombfoci* nem egyszerű dolog. Mindenekelőtt kell tizenegy nagy gomb és közülük egyik, a kapus, különösen terjedelmes kell legyen, különben nem tölt ki

nagy helyet a pappendekliből készült kapuban. A tíz többi gomb kiválasztása sem egyszerű dolog, mert ha a gomb széle nincs közel, tizedmilliméter közelségben a pályához, akkor a gomb ugrik. Tehát délutánjaink javarészt azzal töltöttük, hogy a régi kabátokról lecsent, ismerősektől, rokonoktól összekunyerált csontgombokat a lépcsőházban a kövön simára csiszoljuk” (Bondy 1970: 21; a szerző kiemelésével).

Az emlékeit megíró szerző itt már egyértelműen *gombfocinak* nevezei a játékot, ami teljes mértékben hihető is, azaz nemcsak visszavetítés, hiszen a valószínűségi futball köznyelvi megnevezésében is korán elterjedt a *foci* elnevezés. Ezt a tényt a nyelvtudomány is igazolja:

„A láb, úgy látszik, nagyobb önállóságra törekszik, s talán ez az oka annak, hogy a football helyére a labdarúgás került, s nem a »lábilabda«, vagy egyszerűen: láblabda. Ugyanakkor kedvelt a lábtenisz. Megjegyzem, a futball és a labdarúgás helyett a szóbeszédben manapság a foci a leghasználatosabb, s a futball sem halt ki. Együtt kell vele élni” (Feleki 1978: 5).

Egy váci visszaemlékezés szerint:

„Ezerkilencszáztizenkettőben a piaristák már *asztalilabdarúgó*-bajnokságban vetélkedtek. Persze, akkor még a kaput fából készítették, a játékosok pedig kézzel megmunkált gombok voltak. Több hétig készítettek egy csapatot, kabátgombokból, szurok segítségével ragasztották össze őket” (URL3).

Más visszaemlékezők szerint az első világháború utáni években Budapesten létezett egy *Szektor Klub* nevű baráti kör (említi Soós 1964: 7), állítólag már 1918 óta. A csoport valójában egy olyan, *gombfocit* játszó közösség volt, amely megalkotta a ma *szektorlabdának* nevezett sportágjáték legfontosabb szabályát, a passzolásra vonatkozó *szektorszabályt*. A ma már hivatalosan is sportjátékként elismert *szektorlabda* elnevezésre – mely az egykori *Szektor Klub* emlékét is őrzi – tehát a hagyománytisztelet végett esett a választás. Ugyancsak már korán kézírásos és gépírásos dokumentumok készültek, melyekben pontos feljegyzések olvashatók a játékkal kapcsolatban (például *Gomb Sport*, *Gombsport az asztali labdarúgók híradója*, *Szektor* stb. címmel), melyekből kisebb válogatást – a később említendő, 2006-ban rendezett kiállításon – be is tudunk mutatni. Az 1930-as években már ismert, széles körben elterjedt és a fiatalságnak ajánlott játékról van hiteles híradásunk:

„*Gombfutball*. Asztaljáték, amely teljesen a rendes futball szabályai szerint megy: a játékosok gombok (11-11 drb), a labda pedig egy kisebb gomb.

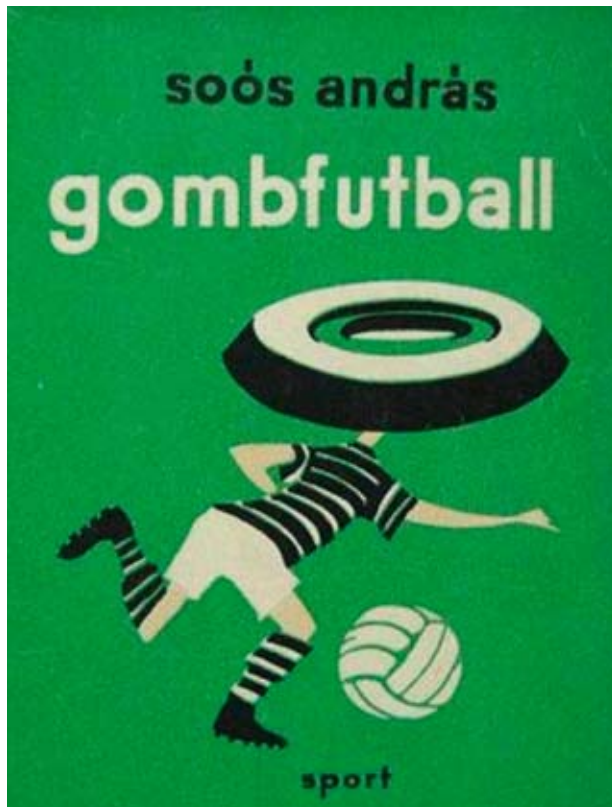
A két párt felváltva »lép«, amennyiben a csapat tulajdonosa egy gombbal vagy pattintófával úgy ad lendületet a gombnak, hogy az a labdát az ellenfél kapuja felé lökje. A játékosok állapotodjanak meg a legfontosabb szabályokban, hogy a mérkőzés szép és zavartalan lehessen” (Velösy 1939: 27–8).

E leírás lényege, hogy egyrészt a játék neve: *gombfutball*, másrészt *asztaljátéknak* nevezi. Mindeközben megtudjuk, hogy a játékosokon kívül a labda is egy kisebb gomb, s ami a későbbiekben még fontosabb szerepet kap; említi a játékosokat mozgásba hozó úgynevezett *pattintófát*, mely fölváltotta a játékosok (gombok) körömnnyomással való mozgásba hozását. A második világháború utáni évek legélénkebb *gombfocis* élete Pécsen zajlott. A legendás szabómester, Balogh László valósította meg az első klubszerű *gombfociéletet*. Nevéhez köthető az első szabálykönyv összeállítása, személyével összeforrt a hazai szervezett gombfocizás kialakulása. Pécsi klubját (egyres visszaemlékezések szerint *Gombfoci Egyesület* néven) 1944-ben szervezte meg.

A játék föltételeinek tökéletesedése figyelhető meg egy hasonlóképpen visszaemlékezésre alapozott ifjúsági regény sorait olvasva az 1950-es évekre utalóan:

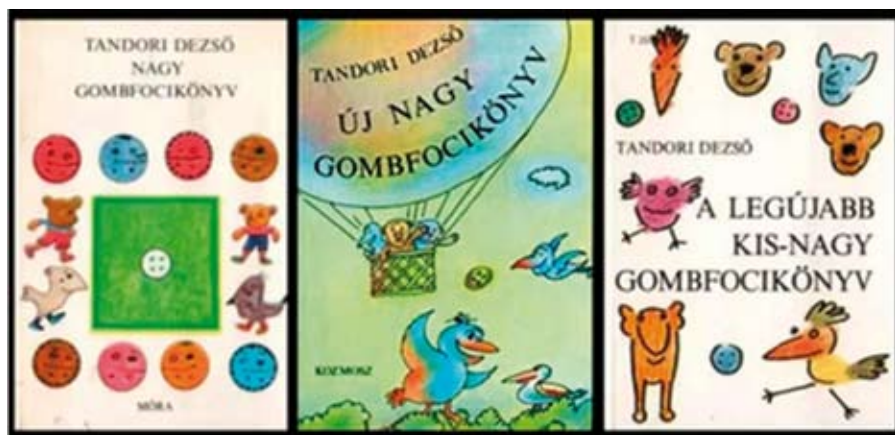
„Vendéglátónk nemrég kapta meg – születésnapjára talán – a műasztaloslán készítettett, szabályos felező és tizenhatos vonallal kijelölt, tükörsimára fényezett gombfutball-pályát. [...] A gombfutball életem középpontja volt, akárcsak egész társaságunknak. Valószínűtlen áldozatokra lettünk volna készek, hogy megszerezzünk egy-egy riválisunk csapatában föltűnt új csillagot, a divatüzleteket jártuk, s zsebpénzünkből játékosokat szerződtettünk, a hátsó udvar kővén művésziesen csiszoltattuk őket, hogy peremük egyenletessé váljék, s oldaluk enyhe lejtéssel nyúljon a labdál szolgáló apró gomb alá, a magasba emelje, átrepítse ellenfelünk védői fölött. A gomboknak nemcsak nevük volt – a valódi csapatok megfelelő játékosáról kapták –, de egyéniségük, sőt kétségkívül lelkük is” (Vidor 1961: 10–7).

Egy ideiglenes intézőbizottság az 1960-as évektől már versenyszerűen szervezte a játéklehetőségeket, játékeseményeket, így a játékosok valóságos sporttevékenységként élték meg a különböző bajnokságokban való részvételt. Az üzletek (trafikok, játékboltok) kínálatában megjelentek a műanyagokból készült „gombutánzat” játékosok, csapatok, mégpedig a valóságos játékosok fényképeivel. Az igényesebbek és a versenyszerűen játszóak azonban továbbra is maguk készítették csapataikat, igaz játékosaik anyagai már az ő esetükben is különböző – karikaformára esztergált – műanyagok voltak. 1964-ben megjelent az első nyomtatott szabálykönyv is, címlapján a *gombfutball* szerepel (vö. 3. kép, Soós 1964).

3. kép. Soós András könyve ma már antikváriumi ritkaság

Tandori Dezső jóvoltából 1980-tól már szépirodalmi dokumentumokkal is rendelkezünk (4. kép). Az elismert író könyvei azt igazolják, hogy az úgynevezett informatikai forradalom előtti időszakban a *gombfoci* tartotta az előkelő helyét a gyermekek játécai körében. A Móra Könyvkiadó gondozásában (majd a Móra és a Kozmosz Kiadó közös kiadásában) megjelent könyveinek a borítóit és illusztrációit Szemethy Imre (Munkácsy Mihály-díjas) grafikus készítette. Érdemes megjegyezni, hogy az első kiadás 21 000 példányban jelent meg, a későbbiek pedig bővített változatban látott napvilágot. Érdemes kihangsúlyozni, hogy a szenvedélyes játékos Tandori Dezső minden könyvének címében a játék *gombfoci* elnevezése szerepel (lásd Tandori 1980, 1985, 1989, 1994).

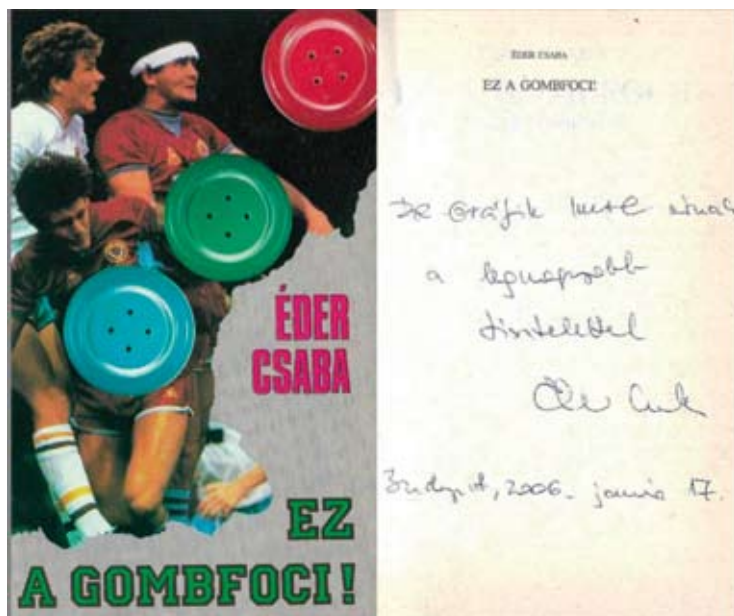

4. kép. Tandori Dezső könyvének első, második és harmadik kiadása

Az 1980-as években neves rendező (Révész György) és ismert színészek közreműködésével egy különleges filmdokumentum örökítette meg a gombfocit: *A hátvéd halála és feltámadása* című nagyjátékfilm. A II. világháború alatt zajló történet hősei kiskamaszok, akiknek szinte egész életüket kitölti nagy szenvedélyük: a *gombfoci*. Úgy tudjuk, hogy elsőként a film forgatókönyve készült el, majd később megjelent a történet egyfajta fikciós ifjúsági regényként (Vidor 1991).

A játék tehát itthon és a magyar diaszpóra révén világszerte hódított, a hivatalos sportjáték-elismertség azonban váratott magára. 1989-ben az ország-szerte működő klubok egy szervezetbe tömörülve megalakították a *Magyar Asztali-labdarúgó Szövetséget*, amelyet a bíróság bejegyzett, és a sporthivatal is támogatóan vette tudomásul. Ezzel a *gombfoci* mint *asztali-labdarúgás* hivatalosan is sporttevékenységnek minősült. Ennek egyik bizonyítéka, hogy 1990-ben újabb gombfociszabálykönyv kerülhetett kiadásra, illetve megfogalmazásra (vö. 5. kép, Éder 1990).

Itt föltétlenül utalnunk kell arra, hogy a gomb mint szimbólum – a játék magyar és kifejezetten csontgombokhoz fűződő jellegén túl még ma is jelen van a világon bármely, hasonló futballutánzó játékot, sportjátékot űző sok hazai és külföldi szövetség, egyesület, klub nevében, logójában, plakátjain, poszterein, fölhívásain, szórólapjain, jelvényein – ha a nevében nem is jelenik meg. Így van ez nálunk is: Magyar és Nemzetközi Szektorlabda Szövetség; a körfeliratos emblémán: Magyar Asztali-labdarúgó Szövetség 1989. Másutt, egyes hivatkozásokban azonban őrzi a játék eredeti nevét: *Gombfoci – Magyar Asztali Labdarúgó Szövetség*. Ám, hogy fokozzuk a „bábéli nyelvzavart”, földidézünk a világhálón elérhető további változatokat, korábban

5. kép. Éder Csaba könyve is őrzi a játék eredeti nevét

a www.gombfoci.hu, újabban a sectorball.hu, illetve a Facebook közösségi oldalon (<https://www.facebook.com/malsz.hu>).

Az erdélyi magyarság körében népszerű játéknak van egy sajátos nyelvi, pontosabban nyelvhasználati vonatkozása is. Ezzel kapcsolatban idézzük Tőkés László református püspök 1990. február 1-jén a *Népsport*nak adott visszaemlékezését: „Nagy szerelmem volt a *gombfoci*. [...] Szervezője, részese lehettem az országos *gombfociszövetség* életre keltésének. A magyar gyerekek összegyűjtött pénzéből, egy eldugott faluban vettünk egy házat. Az volt a szövetség székháza. **A gombfocit összekötöttük a magyar nyelv ápolásával.** Minden mérkőzésről nagyon alapos jegyzőkönyvet kellett írni. Természetesen magyarul. Minden helyesírási hibáért pénzt kellett befizetni. Az eredmény: lett pénzünk, és megtanultunk helyesen írni” (a szerző kiemeléseivel).

Magyarországon tehát új sportjáték született. A *gombfoci* lett az első sportág, amelyet a magyarok adtak a világnak! Megkülönböztetve az új sportágat más futballutánzó játékoktól (mint arra már utaltunk) a legjellemzőbb szabályelem neve után ma szektorlabdának nevezik a versenyszerű gombfocit (Horváth 2004).

Itt idézzük föl, hogy az elnevezés egy korábbi, 2012-es MTI-közleményben fölkelte a nyelvudomány érdeklődését is: „Egyéniben, párosban és csapat-

ban is aranyérmet szereztek a magyarok a hatodik *szektorlabda-világ bajnokságon*, amelyet június 7. és 10. között rendeztek meg Rio de Janeiróban.” A *Nyelv és Tudomány Rénhírek* rovatában föl is tették a kérdést: „De mi lehet a szektorlabda? Ebben az esetben biztosak voltunk benne, hogy nem egyedi szóalkotásról, hanem egy szakkifejezésről van szó. (Vigyázat, ismeretterjesztő rovatunk következik!)” S rögtön olvasható a megfejtés is: „Utánanéztünk, és kiderült, a gombfociról van szó. Miért hívják szektorlabdának a gombfocit? Az elnevezés viszonylag új; azért született, hogy megkülönböztessék a *csocsótól*, illetve más asztali labdarúgásnak is nevezett játékoktól” (URL4, a szerző kiemelésével). Végezetül megemlítjük, hogy 2013-tól komoly törekvések irányulnak arra, hogy a gombfoci hivatalosan bekerüljön a hungarikumok körébe. Ennek érdekében elkészült egy szakértők által összeállított javaslattevő tanulmány (Szikora–Takács–Gráfik 2013; vö. Szendi 2016; URL5). Szigetszentmiklóson pedig állandó gombfocitörténeti gyűjtemény nyílt meg. A valójában hivatalosan még nem múzeumként működő intézmény nagy látogatottságnak örvend, és sokan adományokkal (kéziratos dokumentumok, fényképek, játékosok stb.) gyarapítják az egyre gazdagabb gyűjteményt (6. kép).

6. kép. Gombfoci Háza Múzeum, Szigetszentmiklós

Összefoglalva a gombfoci játékra vonatkozó elnevezéseket, kissé elnagyolt időrendbe állítva az alábbiakat regisztrálhatjuk:

1. *Gombozás*. Önmagában nem elég egyértelmű, bármilyen gombokkal történő játék neve is lehet.
2. *Gombfutball*. Mivel az összetett szó második tagja angol eredetű, bár meghonosodott köznyelvi kifejezés, mégis kissé modorosnak, hivataliasnak tűnhet a használata.
3. *Gombfoci*. Néprajzkutatóként úgy ítélem, de fölteszem, nyelvileg/nyelvészeti szempontból is a legtalálóbbs, legkifejezőbb elnevezése a játéknak. A gombfoci hagyományait őrzők reménye szerinti hungarikummá nyilvánítási eljárásban is leginkább ez utal a magyar eredetre.

Itt közbevetve megjegyezzük, hogy az általunk alkotott magyar íráskép:

A **GOMBFOCI**[®],
A német KN[®]PF FUSSB[®]LL (vö. Gráfik 2015).

Továbbá – kis megszorításokkal – más nyelvekben is értelmezhető módon alkalmazható:

a portugál FUTEB[®]L DE B[®]TÃO,
a spanyol B[®]TÓN DE FÚTB[®]L,
az angol BUTT[®]N FOOTB[®]ALL.

4. *Asztali-labdarúgás*, illetve asztalifoci. Tükörfordítás révén, részben fogalmilag/jelentésstanilag félrevezető lehet. Másrészt viszont széles körben elterjedve (s nem csak a magyar nyelvben) használatos a „csocsó” – kissé agresszív és mechanikus – játék megnevezésére is.
5. *Szektorlabda*. Többek véleményét osztva úgy vélem, hogy első hallásra magyarázat nélkül nem enged következtetni az eredeti játékra. Olyan összetett műszó, amely csak a beavatottaknak idézi föl a gombfoci játékot.

A néprajzi szakirodalomból ismert egy másik játék gombfoci elnevezése, mely azonban nem a gombfociról szól. Esztelenen a gombfoci – a neve ellenére – nem futballutánzó játék, hanem célzó-pattintó fiújáték, mely kb. 1950 óta ismert a faluban (Gazda 1980). Az erdélyi magyarok körében ját-

szott gombfoci román hivatalos nyelvi megfelelője a *fotbal de masă*, aminek magyar tükörfordítása az *asztali-labdarúgás*. A Vajdaságban pedig *pucomet*, *dugmić*, *sobni futbol*, *stoni futbol* néven is ismerték a magyar nevén kívül, ami azt jelzi, hogy szerbek és magyarok együtt gombfociztak (Böröcsök 2010). Még távolabb van a gombfocitól az a gombokkal (is) játszott szórakozás, melyről a gombozás gyűjtőnév alatt különböző elnevezésekkel (*czembi*, *spikkelés*, *anschlag*) ad leírást Zsemley Oszkár a fővárosi gyerekek játécai körében (Zsemley 2003).

Napjainkban *retró gombfoci* néven a játék valóságos reneszánszát éli. A retró gombfocit azonban nem csontgombokkal játsszák, hanem fröccsöntött technológiával műanyagból készített, fényképes, úgynevezett trafikjátékosokkal. A név magyarázata: az 1950-es évektől trafikokban voltak megvásárolhatók ezek a figurák.

Az újabb hungarológiai tanulmányok körében is föltűnik a gombfoci. A kortárs szépirodalomban, Tóth Krisztina korábban már tárcaként megjelent novelláit egybefoglaló *Párducpompa* című kötetének ismertetésében olvashatjuk: „Nincsenek illúzióink, ugyanabban a rendszerben szédeleg mindenki: *A szatyros nő* című írásban a szerző egy cetlire följegyzett szatyros nő után ered az emlékezetében, közben újsághirdetéseket olvasgatva egy gombfocijátékosokat gyűjtő rákos férfihez jut el, aki a telefonban mesél neki egy kórházi nővérrel, akitől egy egész szatyornyai figurát kapott. És lám, meg is van a(z a bizonyos?) szatyros nő” (URL6). Nem meglepő, hogy ez fölkeltette az irodalomkutatók, irodalomelemzők figyelmét is. Horváth Csaba tanulmányában írja: „*A Szatyros nő* játék és világmodellé összeálló *gombfoci-motívum* úgy hordozza a *gombfoci* egyszerre érvényes elsődleges és metaforizált jelentését, hogy azok nem emelkedhetnek egymás fölé” (Horváth 2017: 314., a szerző kiemelésével).

Mindent egybevetve – nem nyelvészként, de a játék kultúrtörténetével foglalkozó néprajzkutatóként többekkel egyetértésben – lándzsát törünk a magyar leleményű futballutánzó játék *gombfoci* elnevezése mellett. Akár szimbolikus is lehet záró megjegyzésünk, miszerint a gombfoci bármilyen változatát játékosnak soha nem jutott eszükbe a valóságos labdarúgók nevével vagy fantáziánévvel megszemélyesített gombok megnevezése *bábuként*, mint ahogy azt a szektorlabda művelői teszik.

Amióta labdarúgás létezik, a lelkes és játékos kedvű szurkolók mindig megpróbálták modellezni a sportág lényegét valamilyen asztali ügyességi-taktikai játék formájában. Voltak erre sikeres és kevésbé sikeres próbálkozások: a XX. század elején elterjedt, gombfoci nevet viselő népi játék egyértelműen a sikeresek közé tartozik, és büszkén állíthatjuk: igazi hungarikum” (URL7).

Egyetértően idézzük a világhálón megjelent gondolatot, miszerint: „A gombfoci egy magyar találmány, amely megérdemli, hogy újra divatba jöjjön!”

Szakirodalom

- Bondy Endre 1970. *Foci*. Sport. Budapest.
- Börsök László 2010. *A játék varázsa. A gombfoci, az asztali labdarúgás Becsén-Óbecsén, illetve községünk a gombfociban, az asztali labdarúgásban, a szektorlabdában*. Proleter Rt. Óbecse.
- Éder Csaba 1990. *Ez a gombfoci*. Policoop Kiszövetkezet. Budapest.
- Feleki László 1978. A rajttól a röplabdáig. (Hogyan vált magyarrá sportnyelvünk?) *Magyar Nyelvőr* 1–7.
- Gazda Klára 1980. *Gyermekvilág Esztelneken*. Kriterion Kiadó. Bukarest.
- Gráfik Imre 2015. Tischfussball „Knopffussball” (Ungarisch: „gombfoci”) – Von Kinderspiel bis Sportspiel. In: *Spielweise*. 25. Internationaler Spielmarkt Potsdam. 8. und 9. Mai 2015. – Bildungsforum. Potsdam. 84., 110.
- Gráfik Imre 2016. A „játékok játéka”: a gombfoci. *Napút* 7/114–22.
- Gráfik Imre 2021. A „játékok játéka”: a gombfoci. Játékból – sportjáték. In: Györgyi Erzsébet (szerk.): *„A játék királyi út”*. Kiss Áron Magyar Játéktársaság. Budapest. 119–30. (The „Game of Games”: Botton Football. 323. p.); Illusztrációk 354–9. (Második, javított kiadás)
- Horváth Csaba 2017. Pompás párdúc – A poszt-posztmodern állapot Tóth Krisztina Párdúcpompa című kötetében. In: Koutny Ilona – Kinga Piotrowiak-Junkiért – Paweł Kornatowski – Németh Szabolcs (szerk./redakcja): *A hungarológia ma: nyelvészet, kultúra és oktatás Hungarologia dzisiaj: językoznawstwo, kultura i dydaktyka*. Wydawnictwo Rys. Poznań. 307–15.
- Horváth Imre 2004. *Sportág születik. A gombfocitól a szektorlabdáig*. Szakdolgozat. Kézirat. (A szerző tulajdonában)
- Kálmán Béla 1988. *A nevek világa*. Sprinter Kiadó. Budapest.
- Mérei Ferenc 1937. *A gombozó gyermek*. A Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadó Közleménye. Budapest.
- Szendi Péter 2016. Gombfocival a hungarikum felé. *Balatoni futár* 7/21.
- Szikora Katalin – Takács Ferenc – Gráfik Imre 2013. *Tanulmány a gombfoci játék és a szektorlabda sportág eredetéről, kialakulásáról*. Kézirat. (A szerző tulajdonában)
- Tandori Dezső 1980. *Nagy gombfocikönyv. A Liverpool a Vízivárosban!* Móra Könyvkiadó. Budapest.
- Tandori Dezső 1985. *Új nagy gombfocikönyv. A Liverpool (És a többiek!) Ismét a Vízivárosban*. Móra-Kozmosz. Budapest.
- Tandori Dezső 1989. *A legújabb kis-nagy gombfocikönyv*. Móra-Kozmosz. Budapest.
- Tandori Dezső 1994. *Új nagy gombfocikönyv*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Tolnai Vilmos 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27/176–9.

- Tóth Krisztina 2017. *Párducpompa*. Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft. Budapest.
- Velösy Béla (szerk.) 1939. *Játékos könyv II*. Otthoni és téli szabadtéri játékok. A Magyar Cserkészszövetség. Budapest.
- Vidor Miklós 1961. *Galambposta*. Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest.
- Vidor Miklós 1991. *A hátvéd halála és föltámadása*. Magvető Kiadó. Budapest.
- Zsemley Oszkár 2003. A fővárosi gyerekek játéakai. In: Kriston Vizi József (vál.): *Közös nyelven, Ungon, Berken. Néprajzi játéktanulmányok a múlt évszázad elejéről*. Pont Kiadó. Budapest. 35–8.

Források

- URL1. dopami (2017) Gombfoci. Egy másik érdekes cikk 1997-ből: A játék, amelyet a piaristák indítottak útjára. Index.hu / Forum. https://forum.index.hu/Article/showArticle?na_order=&na_start=5232&na_step=30&t=9025367 (Letöltés: 2022. 12. 22.)
- URL2. Gráfik Imre (2019) A játékok játéka: a gombfoci. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=l4y61yNxyY> (Letöltés: 2022. 10. 28.)
- URL3. Lafaite, Conselheiro – Gerais, Minas (1996) quatroluasfuteboldemesa. Seria a origem européia de jogo de futebol de botão? Historia do Futebol de Mesa... Futebol de Botão. <http://quatroluasfuteboldemesa.blogspot.com/p/historia-do-futebol-de-mesa-futebol-de.html> (Letöltés: 2022. 12. 22.)
- URL4. Lovas Emőke (2017) A gonoszság könyve. KULTMAGdunsztIRODALOM. <https://dunszt.sk/2017/11/17/a-gonoszsag-konyve/> (Letöltés 2022. 12. 22.)
- URL5. Markolt Lina (2022) Gombfoci: Egy magyar találmány, amely megérdemelné, hogy újra divatba jöjjön. egyAKTÍV. <https://egy.hu/aktiv/gombfoci-egy-hungarikum-amely-megerdemelne-hogy-ujra-divatba-jojjon-111589#> (Letöltés 2022. 12. 21.)
- URL6. Tóth Gábor (2020) *Vajon hungarikum lesz a gombfoci?* Vasárnap. <https://vasarnap.hu/2020/03/05/gombfoci-hungarikum-grafik-imre/> (Letöltés 2020. 12. 12.)
- URL7. nyest.hu (2012): A nyelv végtelen gazdagsága 5. Híre-hamva, sava-borsa. Nyelv és Tudomány 2012. <https://m.nyest.hu/hirek/hire-hamva-sava-borsa> (Letöltés 2022. 12. 22.)

Gráfik Imre

néprajzkutató, muzeológus, ny. múzeumigazgató
Néprajzi Múzeum, Savaria Múzeum
E-mail: grafikimre@gmail.com

Abstract

GRÁFIK, IMRE

FOOTBALL IMITATION GAME: BUTTON FOOTBALL

For as long as football has existed, playful fans have always tried to model the essence of the sport in the form of some kind of table-top tactical skill game. The early 20th century folk game of button football, a Hungaricum, is clearly one example. The paper explores the cultural history of the game, documents the evolution of its names: buttoning, button football, button football, table football, table soccer; and defines its relationship to other similar games (e.g., sector ball).

Keywords: imitation football, button football, button football, table football, sector ball, the button as a symbol